



De collaboratie van Hendrik de Man

Een analyse van zijn politieke evolutie en van de factoren bepalend voor zijn gerechtelijke veroordeling

Dit artikel bespreekt de politieke evolutie van Hendrik de Man, die leidde naar zijn collaboratie en zijn gerechtelijke veroordeling in de periode 1946-1950. Hendrik de Man was door zijn houding, ideeëngoed en collaboratie met de Duitse bezetter uitermate ongewenst in het naoorlogse België. We vertrekken vanuit de zware veroordeling die hij opliep en bespreken de belangrijkste factoren die leidden tot de uiteindelijke beslissing om hem op een zijspoor te zetten. Zowel de politiek, de vakbonden als het gerecht speelden hierbij een rol. Bovendien kenden een aantal actoren elkaar omdat ze tot hetzelfde academisch milieu behoorden, waarvan de Man ook deel uitmaakte. Het dossier van het proces-Hendrik de Man en de instructies voor vervolging die auditeur-generaal van de krijgsraad Walter Ganshof Van der Meersch opstelde, vormen het bronnenmateriaal voor dit artikel.

Een socialistisch partijvoorzitter veroordeeld voor collaboratie

Op 12 september 1946 velde de derde Franstalige kamer van de krijgsraad in Brussel een buitengewoon zwaar vonnis tegen de Belgische socialistische politicus Hendrik de Man. Het ging om een verstekvonnis, want de Man was niet op het proces aanwezig. Sinds 1941 verbleef hij in de Haute-Savoie en in augustus 1944 vluchtte hij naar Zwitserland, waar hij in september van datzelfde jaar politiek asiel aanvraag en kreeg. De aanklacht die tegen hem werd geformuleerd, was zwaar. Hij werd ervan beschuldigd tussen 10 mei 1940 en januari 1943 gecollaboreerd te hebben met de

◀ Hendrik de Man aan zijn hut in de Haute-Savoie, Frankrijk, 1943. (Amsab-ISG, Gent)

Duitse bezetter. Het jaartal 1943 is opmerkelijk, omdat hij op dat moment al in de Haute-Savoie verbleef, en nergens kon een verklaring gevonden worden voor de keuze van het krijgsauditoraat. Hendrik de Man zou kwaadwillig de politiek of de doelstellingen van de Duitse bezetter gediend hebben en dat terwijl hij op dat ogenblik militair was en tevens voorzitter van de Belgische Werkliedenpartij (BWP), wat het krijgsauditoraat beschouwde als twee verzwarende omstandigheden. Hendrik de Man werd veroordeeld tot twintig jaar gevangenisstraf, moest de Belgische staat een schadevergoeding van 10 miljoen Belgische frank betalen, werd militair gedegradeerd en verloor al zijn titels, ambten en functies. Als het vonnis niet uitgevoerd kon worden – wat gebeurde, want de Man keerde nooit naar België terug – was er een burgerlijke sanctie, die hem zijn Belgische nationaliteit ontnam.

Het krijgsauditoraat tekende onmiddellijk beroep aan tegen het vonnis van de krijgsraad. Dit had tot gevolg dat het krijgsauditoraat het beroep voor het Militair Gerechtshof inleide, niet de Man. Dat was een opmerkelijke stap. De Besluitwet van 1944 voorzag immers heel wat verstekvonnissen. Wanneer er een verstekvonnis was dat niet betekend kon worden aan de persoon – wat het geval was in deze zaak, de Man verbleef in Zwitserland en vernam zijn veroordeling toevallig via de radio –, dan werd de veroordeling zes maanden na de betekening tegensprekelijk geacht. Het gevolg was dat de beroepstermijn pas vanaf dan begon. Door de snelle actie van de krijgsauditoraat kon de Man een beroepsprocedure niet grondig voorbereiden. Het arrest in beroep van de zesde Franstalige kamer van het Militair Gerechtshof in Brussel in 1947, bevestigde de eerdere uitspraak van de krijgsraad.

In 1950 werd Hendrik de Man nog een derde keer veroordeeld, omdat hij het publicatieverbod overtrad dat vastgelegd is in art. 123 sexies van het Strafwetboek en dat voortvloeide uit het eerste vonnis. Het ging meer bepaald over de uitgave van zijn boek *Cavalier seul*. Opnieuw werd hij veroordeeld tot twee jaar cel en een boete van 1 miljoen Belgische frank. Hiertegen tekende de Man beroep aan en het vonnis werd omgezet in zes maanden gevangenisstraf en tienduizend Belgische frank schadevergoeding. De rechter oordeelde dat de strafmaat in eerste aanleg te zwaar was.¹

Een zware veroordeling

Els Witte wijst erop dat de gemiddelde straf per veroordeelde aanvankelijk zeven jaar opsluiting was. Er waren wel grote schommelingen. Zo kregen politieke leidersfiguren zwaardere straffen dan economische collaborateurs.² Dat neemt niet weg dat de veroordeling van de Man nog steeds driemaal hoger uitviel dan het gemiddelde. Ze betekende voor de Man een ‘burgerlijke dood’ en zorgde ervoor dat hij niet meer naar België kon terugkeren. Veel keuze had hij niet. Ofwel zat hij zijn gevangenisstraf uit en betaalde hij de voor hem onmogelijk hoge boete, ofwel bleef hij in ballingschap in Zwitserland, waar hij verder niet veel schade kon aanrichten. België vroeg nooit om zijn uitlevering. Dit doet vermoeden dat het er niet om ging de Man effectief te straffen, maar om hem op een zijspoor te zetten.

Dat er politieke invloed op repressieprocessen werd uitgeoefend, was al bekend. Dirk Luyten toonde dat al aan in zijn onderzoek naar de economische collaboratie. Daarin beschrijft hij hoe sommige parlementariërs publiekelijk uitspraken deden over de berechting van de economische collaboratie en dat terwijl ze betrokken partij waren, bijvoorbeeld als advocaat van ondernemers die vervolgd werden voor economische delicten. Ook waren er limieten aan de repressie. Het dossier van het cementkartel is hiervan een mooi voorbeeld. Na vier jaar onderzoek werd het afgesloten met de beslissing om geen vervolging in te stellen. De grote betekenis van de cementindustrie voor de wederopbouw was daar een van de oorzaken van.³ Politiek bepaalde de rechtsgang. Luc Huyse verwijst in dit verband naar het principe van de scheiding der machten, maar laat er ook onmiddellijk op volgen dat er problemen ontstaan als de grenzen daarvan worden overschreden. Huyse duidt tevens op de hevige tegenstellingen die bestonden tussen ministers en gerecht in het kader van de repressiepolitiek.⁴

Van extreemlinks naar uitermate rechts

De collaboratie van Hendrik de Man is een gevolg van een lang proces dat aan de bewuste oorlogsjaren 1940-1944 voorafging. We beperken ons tot de elementen die eraan bijgedragen hebben om de Man te veroordelen en buitenspel te zetten. Voor alle meer gedetailleerde aspecten van zijn leven en politieke loopbaan verwijzen we naar de werken van Mieke Van Haegendoren.⁵ Van Haegendoren heeft zich wel volledig gebaseerd op de documenten en memoires van de Man zelf. Daarom moet als tegengewicht zeker het werk van Wouter Steenhaut gelezen worden. Hij gebruikte verschillende bronnen en kwam daardoor tot andere conclusies dan Van Haegendoren. Jammer genoeg werd zijn doctoraatscriptie nooit in boekvorm verwerkt.⁶

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was de Man een mislukt en teleurgesteld politicus. Buiten de Belgische Werkliedenpartij (BWP) was de invloed van het demanisme uitermate beperkt gebleven. Zijn Plan van de Arbeid was een complete mislukking geworden. Als minister had de Man eveneens gefaald. Hij beweerde dat zijn eigen partijbonzen en de vijandige houding van de geldmachten hem hadden tegengewerkt en uitgerangeerd. De ontgoocheling over de werking van het partijensysteem en de parlementaire democratie in het algemeen dreven hem in de richting van een autoritaire staatsopvatting. De verrechtsing van de Man was een langzaam proces. Bij het begin van zijn politieke carrière stond hij helemaal aan het andere uiteinde van de politieke as. Toen hij in 1902 toetrad tot de Antwerpse Socialistische Jonge Wacht (SJW) had hij een uitgesproken voorkeur voor het anarchisme. Dat ruilde hij echter vrij snel in voor het radicaal marxisme. Later formuleerde hij heel wat kritiek op het marxisme en ging over naar het planisme. In nog een latere fase evolueerde de Man naar een vorm van ethisch socialisme. Hij sleutelde ook aan een mogelijke verbreding van de arbeidersbeweging en probeerde een nieuw denkkader te ontwerpen voor het socialisme. Daarvoor baseerde hij zich op een psychologische benadering.



Groepsfoto op het bordes van het kasteel van Wijnendaele op 24 mei 1940, vier dagen voor de capitulatie. Van links naar rechts: Hendrik de Man, Jean van Niewenhuyse, koningin Elisabeth, graaf Weemaes, majoor Van den Heuvel en barones Carton de Wiart. (Amsab-ISG, Gent)

Hendrik de Man werd in 1934 ondervoorzitter van de BWP en na de dood van Emile Vandervelde in 1938 nam hij van hem het voorzitterschap over. Op dat ogenblik heerste er al een zeer diep wantrouwen tegen de Man. Zijn flirtpartijen met fascisme, nationaalsocialisme en zijn ongelukkig gekozen *socialisme national*, dat hij met Paul-Henri Spaak deelde, versterkten dit wantrouwen. Bovendien had de Man in de periode 1902-1940 meerdere harde aanvaringen met prominenten van binnen en buiten de BWP.⁷ Zijn karakter speelde hem meer dan parten. Een gevolg van dit alles was dat het BWP-kader op 31 mei 1940 in het Franse Limoges de beslissing nam om de Man uit de partij te zetten. De beslissing werd echter geheimgehouden totdat er bewezen kon worden dat hij zich werkelijk als *cavalier seul* opstelde. Dat deed hij uiteindelijk ook aan de zijde van Leopold III.⁸

Een intellectueel die graag verbloemde

Hendrik de Man was in de eerste plaats een intellectueel. Hij studeerde in Leipzig en behaalde een doctoraat in de Geschiedenis aan de universiteit van Gent. Hij bekleedde gedurende zijn loopbaan diverse leerstoelen aan binnen- en buitenlandse universiteiten, waaronder de Université libre de Bruxelles (ULB), waar hij dankzij partijvoorzitter Emile Vandervelde was binnengeloodst. Mieke Van Haegendoren stelde dat Vandervelde Hendrik de Man vrij snel had opgemerkt en hem, tegen de socialistische gewoonte in, van bovenuit in de partij had geparachuteerd. Misschien moet die uitspraak wat genuanceerd worden. Hendrik de Man had immers al zijn sporen verdiend als militant van de SJW, als correspondent van socialistische dagbladen, als eerste secretaris van de Centrale voor Arbeidersopvoeding en als eerste directeur van de Arbeidershogeschool. Toch was er zeker sprake van een blitzcarrière onder de beschermende vleugels van Emile Vandervelde. Mieke Van Haegendoren wees erop dat een aantal militanten het hier uitermate moeilijk mee had.⁹ Bovendien was de Man een sologanger die tegen de stroom in voer. Het is opmerkelijk dat de Man geen enkele band had met de arbeidersbeweging. Hij kwam uit een Antwerps burgerlijk en intellectueel middenklassenmilieu. Vader de Man was zakenman en lid van de Antwerpse Franstalige loge Les Amis du Commerce et la Persévérance Réunis. Hendrik de Man zelf was geen vrijmetselaar, ondanks sommige speculaties.¹⁰

Hendrik de Man vertoonde bovendien een aantal zeer burgerlijke trekjes en stelde zich graag anders voor dan hij in werkelijkheid was. Zo is er onder meer zijn ontevredenheid met de schrijfwijze van zijn familienaam. Hij deed heel veel moeite een adellijke afkomst te traceren, maar voormalig stadsarchivaris Floris Prims betwistte die. Desondanks verkoos de Man zijn familienaam voortaan met kleine 'd' te schrijven in plaats van de officiële en wettelijke schrijfwijze 'Deman' aan te houden.¹¹

De Man smukte ook zijn frontprestaties tijdens de Eerste Wereldoorlog aardig op. Zo beschreef hij in zijn memoires de barre levensomstandigheden en angsten die hij in de loopgrachten doorstond. Zijn militair dossier werpt echter een heel



Hendrik de Man en Emile Vandervelde in Londen, 1916. (Amsab-ISG, Gent)

ander licht op de zaak. Hij was toegewezen aan de artillerie – dus achter de linies – en verrichtte nadien vertaalwerk, dat hem een statuut bezorgde dat gelijkgesteld werd met dat van de generale staf. Hij was niet aanwezig tijdens de hele bewegingsoorlog, noch tijdens de periode van de offensieven. De Britse divisies waarvan de Man deel uitmaakte, waren gedurende heel de periode die hij aangaf bij geen enkele belangrijke actie betrokken. Op basis van al deze gegevens had hij geen recht op de door hem zo gegeerde Vuurkaart voor de periode 1914-1918 en de brevetten en eretekens van de Médaille de la Victoire et Commémorative de la Campagne 1914-1918. Toch ondernam hij verwoede pogingen om al die onderscheidingen in zijn bezit te krijgen.¹²

De eerste historicus die op onpartijdige wijze de vinger wist te leggen op de onwaarheden die de Man verspreide, was Wouter Steenhaut, voormalig directeur van Amsab-ISG. Hij stelde vast dat de oorsprong van het bronnenmateriaal een van de hoofdproblemen is bij het voeren van onderzoek naar de Man. Steenhaut voerde zijn doctoraatsonderzoek naar de Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA). De UHGA was een eenheidsvakbond, opgericht tijdens de Tweede Wereldoorlog, en op corporatistische leest geschoeid. Ze werd bovendien door de Duitsers gestuurd en gecontroleerd. Hendrik de Man speelde een zeer actieve rol in de oprichting van deze UHGA. Steenhaut stelde vast dat alle onderzoeken die vóór hem werden

gevoerd zich louter hadden gebaseerd op bronnenmateriaal dat enkel van de Man zelf afkomstig was. We moeten bijgevolg erg voorzichtig omspringen met literatuur over de Man – al dan niet wetenschappelijk – die dateert van vóór 1983, het jaar dat Steenhaut zijn doctoraat afrondde. Steenhaut kon tijdens zijn onderzoek de hand leggen op de Duitse *Aktennotizen* – verslagen van besprekingen die de Duitse bezetter opstelde – en daardoor de werkelijke rol die de Man gespeeld had tijdens de oorlogsperiode aan het licht brengen. De kans dat die *Aktennotizen* vervalst werden, is uitermate klein, temeer daar Steenhaut vergelijkingsmateriaal vond dat perfect overeenkwam met wat in de *Aktennotizen* vermeld staat.¹³

In de ban van Duitsland

Hendrik de Man was Duitsgezind in de hele betekenis van het woord. Hij bracht een deel van zijn leven in Duitsland door en werkte en studeerde er. Hij had er ook heel wat kennissen en vrienden. Dit maakte dat hij meer gericht was op het oosten, in casu Duitsland, dan op het westen, Frankrijk en Groot-Brittannië. Bovendien bewaarde hij die gerichtheid op Duitsland zijn leven lang. Een onmiskenbaar cultureel element speelde hierbij een rol. Het is onbegrijpelijk dat hij als socialist het gevaar van het opkomende nationaalsocialisme niet volledig juist heeft ingeschat, zeker omdat hij zelf ook slachtoffer werd van dit nationaalsocialisme: de nazi's gooiden zijn boeken op de brandstapel.

In de jaren 1930 frequenteerde de Man het Salon Didier in Brussel. Het is in dit politiek mondaine salon van madame Didier dat de intellectuele collaboratie van de Man waarschijnlijk gevoed werd. Hij kwam er in contact met Léon Degrelle, Joris Van Severen, pro-Duitse prominenten, profascisten, diplomaten van de Duitse ambassade in Brussel, mensen van de Duitse gemeenschap, alsook diverse personen uit de entourage van Joachim von Ribbentrop, Hitlers minister van Buitenlandse Zaken. Het salon fungeerde als een antenne en werd gesponsord door von Ribbentrop. Bij madame Didier bouwde men onder meer actief aan een pro-Europese gezindheid met Duitse accenten. Hendrik de Man onderhield er contacten met onder meer Otto Abetz, de latere Duitse vertegenwoordiger in Parijs. Hij had eveneens contacten met von Bargen, adviseur bij de ambassade, en Max Liebe die behoorde tot het gezantschap van het Derde Rijk in België. Ook de relaties van Eduard Didier, de echtgenoot van madame Didier, waren merkwaardig. Die was een vennoot van Raymond De Becker van *Le Soir*. Samen startten ze in 1941 de Editions de la Toison d'Or op. Achter die twee mannen verborg zich de Editions Mundus. Die Duitse uitgeverstrust was afhankelijk van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken, dat onder de bevoegdheid van von Ribbentrop viel. Opnieuw was de cirkel rond. We mogen concluderen dat het machtscentrum rond von Ribbentrop al vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog genesteld zat in Brussel. Hendrik de Man vertoefde in die kringen. Tot overmaat van ramp bleef het daar niet bij.¹⁴



Hendrik de Man (midden) als minister van Opslorping van Werkloosheid bij Leopold III tijdens een bezoek aan Cockerill in 1936. Uiterst links: minister van Vervoer en PTT Paul-Henri Spaak. Foto: Jacques Hersleven (Amsab-ISG, Gent)

Hendrik de Man en koning Leopold III

Hendrik de Man beweerde dat hij Leopold III leerde kennen toen hij minister was in 1935. De in oorsprong zakelijke relatie evolueerde na de dood van koningin Astrid naar een meer persoonlijke. Beide mannen hadden een aantal gemeenschappelijke interesses, maar ook qua politieke opvattingen vonden ze elkaar. Belangrijk is hun gedeelde afkeer voor een slecht werkend parlementair regime en een fundamenteel wantrouwen tegen de geldmachten. Ondanks verklaringen van de Man dat hij een belangrijke adviesfunctie had bij Leopold, lijkt het erg onwaarschijnlijk dat hij een grote invloed heeft gehad op het handelen van de vorst. De belangrijkste adviseur van Leopold III was immers generaal Van Overstraeten. Die kreeg zelfs de bijnaam 'onderkoning' omdat zijn rol in de militaire politiek zo groot was.

De keuze van de Man voor Leopold bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was tragisch omdat ze inhield dat hij de regering-Pierlot afwees. Samen met de vorst bleef de Man in België, terwijl de regering eerst naar Frankrijk vluchtte en later – na veel twijfel – uitweek naar Engeland. Leopold III en de Man compromitteerden zich tijdens de oorlogsjaren. De koning had zuiver politieke ambities en had graag een regering rond zijn persoon gecreëerd. Hendrik de Man hoopte in die regering een rol te kunnen spelen en zijn programma alsnog te kunnen realiseren. Adolf Hitler was echter niet te vinden voor de politieke ambities van Leopold en de plannen

werden afgevoerd. Na de Bevrijding barstte de Koningskwesie in alle hevigheid los. Die weekte erg veel emoties los en zorgde voor een prerevolutionair klimaat. Leopold werd gedwongen om troonsafstand te doen. Hendrik de Man deelde mee in de klappen. Gedurende heel de repressie speelde de Koningskwesie op de achtergrond mee en oefende ze er ook invloed op uit. Daarbij is de gelijkheid tussen Leopold III en Hendrik de Man opmerkelijk. Beiden zagen hun eigen aandeel in de gebeurtenissen niet en hadden de gewoonte om hun mislukkingen af te schrijven op rekening van hun tegenstanders.¹⁵

Een zeer moeilijk karakter

Hendrik de Man had een zeer moeilijk karakter dat hem gedurende heel zijn loopbaan in conflict bracht met mensen uit zijn omgeving. De botsingen die hij veroorzaakte, bleven lang nazinderen. Zo kwam hij onder meer in conflict met de populaire Antwerpse socialistische partijleider Modeste Terwagne, met Camille Huysmans en Louis de Brouckère, die hij in zijn memoires ronduit belachelijk maakte, en met de Gentse partijleider Edward Anseele. Mieke Van Haegendoren refereert naar een uitspraak van een parlementair verslaggever, die getuigde dat de haat tegen de Man tastbaar was als hij voorbij de socialistische banken in de Senaat kwam. Hendrik de Man botste ook met de haute finance, maar het toppunt was zijn aandeel in het ontslag van zijn beschermheer Emile Vandervelde als ondervoorzitter van de BWP.¹⁶ Dat alles maakte dat de Man bij sommigen niet geliefd was. Elders, vooral bij de vakbonden, kon hij zich nog een tijd handhaven, maar ook daar verloor hij op termijn alle krediet.

Collaboratie

Op 28 juni 1940, iets meer dan een maand na de Duitse inval, gaf Hendrik de Man zijn beruchte manifest uit waarin hij de politieke werking van de BWP ophief. Dit werd hem zwaar aangerekend. Een partijvoorzitter die de politieke werking van zijn partij ophief vooraleer de Duitsers dit oplegden, kon niet onmiddellijk op de grootste sympathie rekenen. Eind april en begin mei 1941 zette de Man tijdens toespraken in Antwerpen, Luik en Charleroi de motivering voor zijn manifest uiteen. Hij gaf te kennen dat op het ogenblik dat het manifest gepubliceerd werd, België dicht bij een nieuwe regering stond. Hij pleitte voor de oprichting van een eenheidspartij en benadrukte het belang van politieke eenheid. Hendrik de Man gaf zelf aan dat hij tijdens de Duitse bezetting niet inactief was gebleven. Onder meer in zijn autobiografie – die Mieke Claeys-Van Haegendoren verwerkte in het eerste deel van de reeks bij Standaard Uitgeverij – stelde hij dat hij zijn activiteiten door de aard van de gebeurtenissen niet openbaar had kunnen maken, maar dat hij continu tussenbeide was gekomen bij de Duitse bezettingsautoriteiten. De contacten die de Man met de Duitsers onderhield, speelden zich vooral af op het syndicale vlak. Hij leverde een actieve bijdrage om een groot aantal syndicalisten

te heractiveren en droeg ook bij tot de hervorming van het Belgisch Vakverbond (BVV) en de aanhechting van die organisatie bij – of opsorping door – de UHGA, die de traditionele vakbonden verving.

Oud-journalist Piet De Buyser vroeg zich af wat er mis was met het opzetten van een vertegenwoordiging voor de arbeiders en of soms enkel werkgevers over een vertegenwoordiging mochten beschikken.¹⁷ De Buyser doelde hiermee op het Comité Galopin dat de industrie vertegenwoordigde in bezet België. Volgens Walter Ganshof van der Meersch, auditeur-generaal van de krijgsraad, was het kernprobleem echter de UHGA zelf. Die was een instrument in handen van de Duitsers. Een tweede probleem was volgens Ganshof dat het kader van de socialistische vakbond BVV in augustus 1940 in het Franse Toulouse de vooroorlogse beslissing herbevestigde om gedurende de oorlogsperiode alle vakbondsactiviteiten op te schorten. Die resolutie werd nogmaals bekrachtigd in september 1940 in Brussel, nadat meerdere leden van het BVV-bureau naar België waren teruggekeerd. Maar Hendrik de Man had intussen de oprichting van een nieuw BVV gestimuleerd. Dat werd op 18 augustus 1940 gesticht door onder meer Achiel Van Acker. Ook het ACV had zich daarvoor al hergestructureerd en ambieerde een monopoliepositie in de syndicale heropbouw in het nieuwe België rond Leopold III. De concurrentie tussen de vakbonden speelde een belangrijke rol in de talrijke syndicale initiatieven en herstructureringen. Het Nieuwe BVV met Hendrik de Man, de liberale vakbond en het ACV probeerden in oktober 1940 een gezamenlijke royalistisch gezinde Syndicale Unie van Belgische Arbeiders op te richten. Dit initiatief stootte op het veto van de Dienststelle Dr. W. Hellwig. Die Duitse dienst kreeg in oktober 1940 van het militaire bestuur de opdracht om het vraagstuk van het arbeidsleven in België voor zowel arbeiders als werkgevers te bestuderen en te herstructureren.¹⁸

Volgens de circulaire van Ganshof verklaarde Hendrik de Man openlijk in het bijzijn van meerdere getuigen – onder wie minister van Staat Achille Delattre – dat de Dienststelle Dr. Hellwig op zijn vraag naar België was gekomen. Hij zou gezegd hebben dat hij hiervoor begin augustus 1940 naar Berlijn was gereisd. Hendrik de Man zou eenzelfde verklaring hebben afgelegd tegenover afgevaardigden van het Uitvoerend Comité van de Centrale der Metaalbewerkers van België (CMB). Van Grootven, gevolmachtigde van de CMB, bezorgde die informatie aan het auditoraat-generaal. Senator Lapaille verklaarde op zijn beurt dat de Man die verklaring over zijn activiteiten een derde maal had afgelegd in januari 1941, op een vergadering in het volkshuis van Schaarbeek. Het is een feit dat de Man actief ronselde voor de UHGA en dat hij probeerde centrales te overtuigen om tot de eenheidsvakbond toe te treden. Een belangrijk element daarbij is dat de UHGA beslag legde op de bezittingen van de vakbonden. Volgens het krijgsauditoraat ging het in totaal om 1100 syndicaten en 70 verenigingen met rechtspersoonlijkheid. Door zijn adviezen en hulp was de Man – weliswaar enkel in de beginperiode¹⁹ – voor de Duitsers een belangrijk persoon. Zijn verantwoordelijkheid werd vergroot omdat hij als politiek figuur een heel grote invloed en prestige had. Het auditoraat-generaal stelde

HENDRIK DE MAN OVER HET NIEUW SOCIALISME

Rede gehouden te Antwerpen.

...en Charleroi in April en Mei 1941

Opzet van de vergadering

Deze vergadering werd door de Belgische Arbeiderspartij georganiseerd. Het doel was om de leden van de partij te informeren over de nieuwe politieke situatie en de rol van de partij in de toekomst.

Het Juni-Manifest en zijn gevolgen

Het Juni-Manifest van 1940 was een belangrijk document voor de Belgische Arbeiderspartij. Het beschreef de partij's visie op de toekomst van België en de rol van de arbeiders in de samenleving.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.



Manifest van 28 Juni 1940 Aan de Leden van de Belgische Werklieden Partij

In de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog, toen de Duitsers België bezet hadden, werd er een manifest uitgegeven aan de leden van de Belgische Arbeiderspartij. Het manifest was een oproep tot eenheid en strijd tegen de bezetter.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

Het Duitse Nationaal-Socialisme en wij

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

Belgen, Vlamingen en Walen

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

De partij werd opgezet op 28 juni 1940, na de publicatie van het manifest. Het was een belangrijke stap in de ontwikkeling van de partij als een politieke organisatie.

vast dat er sinds december 1940 een clandestien BVV was opgericht, die tegen de UHGA een actieve propaganda voerde met behulp van pamfletten en clandestiene kranten. Desondanks probeerde de Man de militanten te overtuigen om de UHGA trouw te blijven.

Het is juist dat de Man weigerde een functie op te nemen binnen de UHGA, maar hij was wel bereid actief mee te werken als raadgever en technisch expert. Zo adviseerde hij onder meer om de oude syndicale leiders te vervangen door een nieuwe directie die meer toegankelijk zou staan tegenover de toetreding tot de nieuwe vakbond. Verder deed hij de Duitsers het voorstel om de UHGA onder te brengen in het Achtuurnhuis in Brussel. Hij stelde ook voor om Victor Grauls, voorzitter van het Nieuwe BVV en lid van het dagelijks bestuur van de Belgische Transportarbeidersbond, en Felicien Bevie, secretaris van de mijnwerkersvakbond van het Centrum, te laten toetreden tot het Comité van Acht. Dat zou dan de voorlopige leiding over de UHGA op zich nemen. Voor de Man leken ze de beste socialistische kandidaten te zijn. Ook voor wat betreft de publicaties van de UHGA nam de Man een actieve rol op. Hij adviseerde om bestaande uitgeverijen te gebruiken, waaronder die van *Le Peuple*. Hij gaf de Duitsers wel de raad om advocaat, socialistisch politicus en ULB-collega Henri Rolin, die tegenwerkte, te elimineren. Het auditoraat-generaal voegde de uitspraak die de Man gebruikt had en in de betreffende *Aktennotize* genotuleerd staat, toe aan het dossier: 'müsse ausgeschaltet werden'.²⁰

Het spanningsveld tussen Henri Rolin en Hendrik de Man was zeer groot. Ze waren elkaars tegenpolen. Naast meningsverschillen over de neutraliteitspolitiek was er de zware aanvaring tussen beide heren in de lokalen van de ULB. Zowel de Man als Rolin waren als professor aan die universiteit verbonden. Rolin was gespecialiseerd in rechten, de Man in sociale psychologie. De Duitse bezetter trachtte in 1940 aan de ULB een vinger in de pap te krijgen. Er werd een vergadering belegd om tot een consensus te komen hoe men zou reageren op de Duitse inmengingen. Toen Hendrik de Man te laat binnenkwam vroeg Rolin om de vergadering stop te zetten omdat door de Mans aanwezigheid het geheim van de besprekingen niet meer gegarandeerd was. Er volgde een zwaar conflict. Jean Servais, erevoorzitter van de ULB, werd ingeschakeld om als bemiddelaar te proberen de gemoeden te bedaren. Het gesprek dat op 24 november 1940 plaatsvond, was pijnlijk confronterend. Rolin gooide heel wat verwijten naar het hoofd van de Man. Hij wees Hendrik de Man erop dat hij zijn werk van de Man in Parijs Léon Degrelle had ontmoet en dat ze samen een document hadden ondertekend in het bijzijn van de Duitse vertegenwoordiger Otto Abetz. Rolin stelde onomwonden dat de Man met de Duitsers collaboreerde. Het was de socialistische politicus Herman Vos die optrad als informant voor Rolin, zoals blijkt uit de getuigenverklaring van Rolin aan krigsauditeur Tulkens. Het antwoord van de Man was agressief. Hij gooide Rolin naar het hoofd dat, indien hij echt over de contacten zou beschikken die deze suggereerde, hij Rolin al lang in de gevangenis

20 Hendrik de Man hief met zijn Manifest van 28 juni 1940 de BWP op. (Aalsab-ISG, Gent)

had laten gooien. Rolin was niet onder de indruk en begon over de Mans reis naar Berlijn. Hendrik de Man ontkende in Berlijn te zijn geweest, stond rood aangelopen op, sprak dreigende woorden aan het adres van Rolin en vertrok. Het is bizar dat het incident uitlekte naar de pers. Zowel de ‘gestolen’ *Le Soir* als de collaboratiepers *Cassandra*, *Voilà* en *Pays Réel* gaven er commentaren op. In alle artikels werd Henri Rolin zwaar onder vuur genomen, wat Robert Devleeshouwer doet besluiten dat het niet anders kon dan dat de Man oorzaak was van het perslek.²¹

Zeer bezwarend voor de Man was zijn protestbrief die hij op 29 maart 1942 aan dr. Voss schreef. Aanleiding voor de Mans schrijven was de vervanging van Grauls door de Vlaams-nationalist Delvo aan het hoofd van de UHGA. De brief mag beschouwd worden als het ontslag van de Man als adviseur voor de eenheidsvakbond. Hij besprak er ook zijn handelen ten voordele van de UHGA in. Zo vermeldde de Man dat hij sinds 1940 continu had geprobeerd de steun van de oude vakbondsmensen van het BVV te winnen voor de zaak van de eenheidsvakbond. Hij zette ook uiteen hoe hij de twijfelaars had gerustgesteld en de militanten had overtuigd om voortaan toch met Duitsland samen te werken, aan de voorbereiding van een nieuwe orde in België, op basis van een nieuwe Europese solidariteit. De Man stelde dat zijn rol ten aanzien van de UHGA was uitgespeeld, maar dat hij geen redenen zag dat anderen hierdoor hun post zouden verlaten. Hij schreef dat hij diegenen die twijfelden het advies gaf bij de UHGA te blijven. De *Aktennotizen* belichten ook de houding van de Man ten overstaan van diegenen die de eenheidsvakbond tegenwerkten. Zo richtte de Man de aandacht van de Duitsers op de socialistische verzekeringscoöperatie *Prévoyance Sociale*, een schuiloord voor heel wat socialistische functionarissen die geweigerd hadden zich ter beschikking te stellen van de UHGA. Tot slot vermelden we de uitgave van de Mans boek *Après coup* in mei 1941. In de woning van de Man werd over het boek een nota in het Duits teruggevonden, opgesteld op briefpapier van de Duitse ambassade in Parijs. Die nota werd geschreven op 4 maart 1941 en ondertekend door Otto Abetz. Het boek van de Man probeerde de belangen van de arbeiders te verenigen met een politieke alliantie met het nationaalsocialisme, iets wat volgens Abetz niet kon samenvallen. Toch concludeerde Abetz na lezing dat het boek een grote propagandawaarde kon hebben. Omdat de Man zo’n grote invloed had op de arbeidersbeweging, kon hij de leden ervan naar het nationaalsocialisme leiden. Abetz raadde dan ook aan het werk te verspreiden in zowel België als Frankrijk.²²

Politieke invloeden

Op basis van de literatuur zijn er aanwijzingen dat zowel Antoine Delfosse, volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Luik en medeoprichter van de Union Démocratique Belge (UDB) – ook wel de partij van het verzet genoemd omdat haar leiders uit die groeperingen kwamen –, evenals Henri Rolin een zeer groot aandeel hebben gehad in de ontwikkeling van de repressiewetgeving. De regering-Pierlot, die in ballingschap verbleef in Londen, paste tijdens de oorlogsjaren een deel van



Henri Rolin houdt een toespraak op het socialistisch partijcongres van 15 januari 1939, in het Volkshuis in Brussel. Achter hem van links naar rechts: Achille Delattre, Paul-Henri-Spaak en Hendrik de Man, met een pen doorkrast. (Amsab-ISG, Gent)

die wetgeving aan en maakte er nieuwe bij. Die nieuwe wetten bestonden dus niet op het ogenblik dat de collaboratiefeiten zich werkelijk voordeden.

De repressie kwam van augustus 1945 tot februari 1947 in een stroomversnelling terecht. De krijgsraadprocessen tegen Hendrik de Man vonden plaats in de periode 1946-1947, toen er een linkse regering aan het bewind was onder leiding van Achiel Van Acker. De eerste regering-Van Acker hield niet lang stand. De tweede trad op 7 augustus 1945 aan en bestond uit socialisten, liberalen, communisten en enkele leden van de UDB. De katholieken zaten in de oppositie. Deze regering nam een tiental wetsbesluiten aan die de repressie een nieuw gezicht gaven. De drie kernwoorden waren snelheid, strengheid en efficiëntie. Belangrijk met betrekking tot de repressie is het wetsbesluit van 17 december 1942, dat de Belgische regering in ballingschap opstelde. Het liet rechters amper toe om te interpreteren. Dit doet vermoeden dat de invloed van de politiek op de repressie zeer groot was.²³

Het was Achille Delattre, nationaal secretaris van de CMB en socialistisch volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Mons, die op 20 februari 1945 een belastende verklaring aflegde tegen de Man bij het militaire parket van Bergen. Delattre verklaarde dat de Man er bij de Duitse autoriteiten op had aangedrongen om dr. Voss van de Dienststelle Dr. Hellwig naar België te laten overkomen.²⁴ Om

de Man te kunnen vervolgen, moest zijn politieke onschendbaarheid opgeheven worden. Die werd goedgekeurd met acht stemmen vóór en één onthouding. De voorzitter-verslaggever van de commissie was Henri Rolin.²⁵

Een volgende stap was de uitgebreide circulaire van 33 pagina's die Ganshof van der Meersch op 22 augustus 1946 schreef aan de krijgsauditeurs, en de magistraten belastte met de vervolging van de UHGA. In dit schrijven wees Ganshof erop dat de grootste discretie in acht genomen moest worden met betrekking tot de vervolging van Hendrik de Man, wiens proces zou voorkomen op 12 september 1946. Men sprak heel concreet over de vervolging van leiders van de UHGA. De vervolging van de Man was bijgevolg gebaseerd op zijn actieve rol in deze corporatistische eenheidsvakbond. Het proces-de Man paste daardoor in een groter geheel en stond dus niet op zichzelf.

In het dossier-de Man zien we een herhaling optreden van het scenario dat Dirk Luyten al vaststelde. Politieke figuren onderhielden contacten met het krijgsauditoraat. Zo schreef Henri Rolin op 12 en 13 september 1946 brieven naar krijgsauditeur Tulkens. Daarnaast was er tijdens de oorlog overleg tussen leden van de regering-Pierlot en Walter Ganshof van der Meersch. Ganshof bekleedde in Londen zowel de functie van hoge commissaris van de Staatsveiligheid als die van auditeur-generaal. In die hoedanigheid had hij ook contact met Antoine Delfosse en Henri Rolin, toen die hun rol speelden in de ontwikkeling van de repressiewetgeving. Bovendien was Ganshof verantwoordelijk voor het opstellen van de lijsten van personen die verdacht werden van collaboratie.

We kunnen ook enkele andere interessante verbanden vaststellen. Door het vonnis van 1946 moest de Man een zeer zware schadevergoeding betalen, wat hij onmogelijk kon omdat die meerdere keren zijn vermogen oversteeg. Die schadevergoeding werd geëist door Marcel Grégoire, advocaat aan de Brusselse balie en daarvoor minister van Justitie (tot 13 maart 1946). Grégoire was al voor de oorlogsperiode zeer goed bevriend met Henri Rolin. Piet De Buyser schrijft hoe Grégoire de Man halsstarrig bleef vervolgen. Hij bleef hem op de hielen zitten, aldus De Buyser, zelfs toen hij al was opgevolgd door de liberaal Adolphe Van Glabbeke. De Buyser geeft geen details, maar als hij spreekt over opvolging, dan doelt hij op de periode dat Grégoire voor de UDB minister van Justitie was, namelijk in de periode 1945-1946. Hij werd als minister echter opgevolgd door Henri Rolin, en dan pas door Adolphe Van Glabbeke.²⁶ Ook tijdens de beroepsprocedure zien we mensen uit de entourage van Rolin verschijnen. De advocaat-generaal was John Gilissen, professor in de rechten aan de ULB en later aan de VUB, een collega van Henri Rolin.

Hendrik de Man buitenspel gezet

Het Belgische establishment heeft wel degelijk met Hendrik de Man afgerekend. De redenen hiervoor kunnen getraceerd worden. Zowel zijn houding als zijn karakter en handelen joegen diverse mensen tegen hem in het harnas. Hendrik de Man had een

zeer groot ego, verbloemde vaak de werkelijke toedracht en kwetste partijgenoten in zijn geschriften, wat hem verre van sympathiek maakte. Op het politieke vlak was het heel moeilijk om met hem samen te werken, vooral omdat hij een einzegänger was. Bovendien verspeelde hij door zijn politieke onhandigheid zijn twee belangrijke machtspilaren, enerzijds de steun van partijvoorzitter Emile Vandervelde, anderzijds – in een latere fase – de steun van de vakbonden, die hem zeer lang trouw waren gebleven. Het is dus niet verbazend dat de meeste getuigenverklaringen afkomstig waren van gerenommeerde vakbondsmensen, onder meer van Georges Leclercq, nationaal secretaris van de mijnwerkersvakbond; Frans Liebaers, nationaal secretaris van de kledingcentrale; Henri-Joseph Bondas, secretaris-generaal van het ABVV; Arthur Arens, secretaris van de Brusselse afdeling van de steenbewerdersvakbond; Felicien Bevie, secretaris van de mijnwerkersvakbond van het Centrum; Alfons Segier, secretaris van de textielvakbonden en Hubert-Joseph Lapaille, eveneens secretaris van de steenbewerdersvakbond. De afgelegde verklaringen verschilden op diverse punten aanzienlijk met de versie die de Man voorhield. Sommigen waren eerder neutraal, anderen dan weer zeer duidelijk anti-de Man, al naargelang hun eigen houding tijdens de bezetting.²⁷

Zijn aanvaring met partijgenoot en collega ULB-professor Henri Rolin toont dat de Man ook in ULB-kringen niet geapprecieerd werd. Bovendien was de ULB een belangrijk centrum van weerstand tegen de Duitse bezetter. Onder meer de door de Duitsers zo gevreesde sabotagegroep Groupe G, met aan het hoofd Jean Burgers en Robert Leclercq, vond er haar oorsprong.²⁸ Hendrik de Man viel in die kringen sterk uit de toon met zijn pro-Duitse en pronationaalsocialistische ideeën.

Het is overduidelijk dat de Man in het naoorlogse België ongewenst was. Zijn ideeën en houding pasten niet in de naoorlogse beleidsvisie. Dat er politieke invloeden op het proces werden uitgeoefend staat vast. Zo kreeg auditeur-generaal Ganshof van der Meersch heel wat steun van de UDB, de partij van het verzet, en van intellectuele socialistische, onder wie Henri Rolin. Die laatste komt meermaals voor in het procesdossier-de Man. Rolin schreef niet alleen brieven aan krijgsauditeur Tulkens, maar hij was ook betrokken partij omdat het incident op de ULB tussen hem en de Man integraal in het procesdossier werd opgenomen. Bovendien was Rolin bevriend met Marcel Grégoire, de Brusselse advocaat en politicus die verantwoordelijk was voor de hoge schadeclaim tegen de Man. Ganshof van der Meersch had op zijn beurt goede contacten met ULB-mensen, onder wie opnieuw Rolin. Henri Rolin en advocaat-generaal John Gilissen waren dan weer collega's van elkaar binnen dezelfde rechtsfaculteit.

Dit alles doet echter geen afbreuk aan de collaboratie van Hendrik de Man. Toch moeten we de vraag stellen of de repressie, die onder een enorm grote interne en externe druk gevoerd werd, niet automatisch verdedigingsrechten schond. We mogen besluiten dat de wijze waarop ze werd opgezet, garant stond voor het resultaat.

- 1 Militair Gerechtshof Brussel, Krijgsauditoraat, Dienst Incivisme, Procesdossier Deman Hendrik, nr. 1748/46; Stanislas HORVAT, Het verloop van de incivismeprocessen voor de militaire rechtbanken in 1944-1949. In: *Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*, dossier bij: SOMA Berichtenblad '30-'50, (2003)38, p. III-XXIII, online raadpleegbaar op: http://www.cegesoma.be/docs/media/Berichtenblad/med38_dossier.pdf, laatst geraadpleegd op 20 december 2010.
- 2 Els WITTE, Jan CRAEYBECKX, Alain MEYNEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2005, p. 265.
- 3 Dirk LUYTEN, De vervolging van de economische collaboratie. In: José GOTOVITCH & Chantal KESTELOOT, *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent: Academia Press, 2003, p. 87, 98-99.
- 4 Luc HUYSE & Steven DHONDT, *La répression des collaborations 1942-1952. Un passé toujours présent*, Brussel: Kritak/Crisp, 1993, p. 93-98.
- 5 Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Een biografie*, Antwerpen/Utrecht: De Nederlandsche Boekhandel, 1972, 440 p.; Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Persoon en Ideeën. I. Autobiografie met een inleiding door H. Brugmans*, Antwerpen/Amsterdam: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1974, 551 p.; Mieke VAN HAEGENDOREN, *Van werken krijg je vuile handen. Geschiedenis van de Belgische Werkliedenpartij 1914-1940*, Leuven/Amersfoort: ACCO, 1989, 156 p.
- 6 Wouter STEENHAUT, *De Unie van Hand- en Geestesarbeiders. Een onderzoek naar het optreden van de vakbonden in de bezettingsjaren (1940-1944)*, RUG, doctoraal proefschrift, 1983, 1871 p.
- 7 Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Een biografie* [...]; Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Persoon en Ideeën* [...]; Guy VANTHEMSCHE, De mislukking van een vernieuwde economische politiek in België voor de Tweede Wereldoorlog: de OREC (Office de Redressement Economique) van 1935 tot 1938. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 13(1982)2-3, p. 339-389.
- 8 Jan HUNIN, *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*, Amsterdam: Meulenhoff/Kritak, 1999, p. 548; José GOTOVITCH, *De Belgische socialisten in Londen*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1981, p. 81-84.
- 9 Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Een biografie* [...].
- 10 Onderzocht door prof. dr. Jeffrey Tyssens (VUB) op vraag van Pasquale Monfreda, januari 2009.
- 11 Amsab-ISG, Archief Michel Brélaz, Brieven van Floris Prims aan Hendrik de Man d.d. 8 & 10 juli 1936, niet geïnventariseerd.
- 12 Documentatiecentrum van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgesgeschiedenis, Militair Dossier Hendrik Deman, fotokopie opgenomen in het privéarchief van Piet Jan Hendrik de Man.
- 13 Wouter STEENHAUT, *De Unie van Hand- en Geestesarbeiders* [...].
- 14 Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Een biografie* [...]; Walter DE BOCK, De geschiedenis van een Brussels politiek salon. In: *De Morgen*, 02/04/1996; Alain COLIGNON, De collaboratie in Franstalig België: autopsie post-mortem. In: José GOTOVITCH & Chantal KESTELOOT, *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent: Academia Press, 2003, p. 15-16, 36; Eric ROSSEEL, *Ethisch socialisme in Vlaanderen. De 20ste eeuw overbrugd*, Brussel: VUB-PRESS, 1996, p. 80-81, p. 86; Jules GÉRARD-LIBOIS & José GOTOVITCH, *L'An 40. La Belgique occupée*, Brussel: CRISP, 1971, p. 217-218.
- 15 Stadtschreiberei Mürten, Secrétariat de la ville de Morat, Notes sur mes rapports avec le roi Leopold, mai 1948, handgeschreven, 30 p. (fotokopie overgemaakt aan SOMA, 22 november 1991, zie: SOMA, Fonds Hendrik de Man, AA/624/779); Mark VAN DEN WIJNGAERT, Michel DUMOULIN, Vincent DUJARDIN, *Een koningsdrama. De biografie van Leopold III*, Antwerpen: Uitgeverij Manteau/Standaard Uitgeverij, 2001, p. 47, 55; Michel DUMOULIN, Emmanuel GERARD, Mark VAN DEN WIJNGAERT, Vincent DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis van België. II. 1905-1950*, Tiel: Uitgeverij Lannoo, 2006, p. 1152.
- 16 Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Een biografie* [...]; Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Persoon en Ideeën* [...]; Mieke VAN HAEGENDOREN, *Van werken krijg je* [...], 156 p.
- 17 Amsab-ISG, Archief Piet De Buyser, Voorbereidende tekst van toespraak op 22 november 1997, niet geïnventariseerd; Amsab-ISG, Archief Piet De Buyser, Briefwisseling Nic Bal-Piet De Buyser, juli 1993 en oktober 1997, niet geïnventariseerd.
- 18 SOMA, Instructions Générales, nr. 1882 Z 113, document Z/113-13, Circulaire van Walter Ganshof van der Meersch aan de krijgsauditeurs en magistraten aangesteld voor de vervolging van de UHGA, 22/08/1946; Wouter STEENHAUT, *De Unie van Hand- en Geestesarbeiders* [...].
- 19 Opmerking van de auteur.
- 20 Militair Gerechtshof Brussel, Krijgsauditoraat, Dienst Incivisme, Procesdossier Deman Hendrik, nr. 1748/46; SOMA, Instructions Générales, nr. 1882 Z 113, document Z/113-13, Circulaire van Walter Ganshof van der Meersch [...].
- 21 Robert DEVLEESHOUWER, *Henri Rolin 1891-1973. Une voie singulière, une voix solitaire*, Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 1994, p. 9, 263-269; Militair Gerechtshof Brussel, Krijgsauditoraat, Dienst Incivisme, Procesdossier Deman Hendrik, nr. 1748/46, Getuigenverklaring Henri Rolin aan krijgsauditeur Tulkens, 01/06/1946.
- 22 Militair Gerechtshof Brussel, Krijgsauditoraat, Dienst Incivisme, Procesdossier Deman Hendrik, nr. 1748/46; SOMA, Instructions Générales, Circulaire van Walter Ganshof van der Meersch [...].
- 23 Fernand STRUBBE, *Geheime oorlog 40/45. De inlichtings- en actiediensten in België*, Tiel: Lannoo, 1992, p. 449; Francis BALACE, Collaboratie en repressie in Wallonië: anders bekeken? In: José GOTOVITCH & Chantal KESTELOOT, *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent: Academia Press, 2003, p. 58-59; Hendrik FAYAT, *Belgische wetgeving in ballingschap. Overzicht van de wetgevende en uitvoerende actie door de Belgische regering in ballingschap (16 mei 1940-8 september 1944)*, Brussel: Hubert Pierlot Stichting, 1994, 48 p.; Luc HUYSE & Steven DHONDT, *La répression* [...], p. 131.
- 24 SOMA, Brussel. Instructions Générales. Circulaire van Walter Ganshof van der Meersch [...].
- 25 Belgische Senaat, Commissievergadering van 31/10/1944, Verslag van de Commissie van Justitie belast met het onderzoek der vragen tot schorsing van de parlementaire onschendbaarheid van sommige leden van de Senaat, nr. 177, p. 1-8.
- 26 Piet DE BUYSER, De politieke inmenging in het proces de Man. In: *Bulletin de l'Association pour l'étude de l'œuvre d'Henri de Man*, (1997)24, p. 7-46 (zie ook: Amsab-ISG, Archief Piet De Buyser, niet geïnventariseerd).
- 27 Militair Gerechtshof Brussel, Krijgsauditoraat, Dienst Incivisme, Procesdossier Deman Hendrik, nr. 1748/46, Getuigenverklaringen.
- 28 William UGEUX & Walter GANSHOF VAN DER MEERSCH, *Le 'Groupe G' (1942-1944). Deux héros de la résistance: Jean Burgers et Robert Leclercq*, Parijs/Brussel: Elsevier Sequoia, 1978, 235 p.